

A MAGYAR JELLEG A NÉPRAJZ TÜKRÉBEN

ÍRTA
VISKI KAROLY

LEGALÁBB FÉLSZÁZADA, de egyes tárgykörökben száz, esztendőnél is több ideje, hogy gyűjtjük-gyűjtögetjük magyarságunknak a népi, tárgyi és szellemi, kultúrában jelentkező megnyilatkozásait. Gyakorlati szempontok és tudományos irányelvek változatos jelszavai szerint s rövid-életű tervszerűségek és alkalmi lehetőségek mértékével is meghatározva, ennek a százesztendőös gyűjtő-kutató, rendszerező munkának eredménye – a nemzetközi tudományosság mértékével mérve – nagyon szerény. Nagy hiányok területenként és tárgykörökben, földrajzi, népközi és történeti széttekintésben; egyik helyen erőpazarlás jelentéktelenségekre, másutt fontos, sürgős teendők ellátatlansága. Elmaradottságunk fő oka a céltudatos, tervszerű munkára való szervezetlenségünk – s hogy mindjárt előrebocsássunk valamit abból, ami magyar: alacsonyfokú szervezhetőségünk. Szervezet és intézményes munkabiztosítékok dolgában ma sem állunk sokkal különben, mint a munka kezdetén, száz esztendővel ezelőtt. Ez a kutatók gondja, másik nagy ok: annak a közmeggyőződésnek a hiánya, hogy -nemzeti életünk kiteljesedése érdekében szükség volna a magyar szellem, a magyar lélek ismeretére; nem egyesekére, hanem a közösségére, amelyet egyszerűen népnek nevezünk. Ez a tudománypolitika gondja.

A magyar néplélekre fogott, közszájon forgó szólamok két

világos csoportba tartoznak. Az egyikbe a jobbára romantikus, népies-irodalmi, népszínművi, neokuruc szemléletűeké, a másikba a néppel együtt, vagy a népből élőké. Az egyik szerint például a nép fia bátor, nyílt, szókimondó, a másik szerint „huncut a paraszt, mihent egy araszt”. Az ellentmondás kibékíthetetlen. Száz hasonló ellen tét-példa is csak azt igazolná, hogy a magyarság ismerete dolgában alig vagyunk túl az ösztönzerű tapogatódzáson.

De valamit mégis csak tettünk, valamelyes ismereteink mégis csak vannak s ha ezzel a szerény készültséggel a kérdés, lényege szerint ma még nem is oldható meg, azaz a magyar népiélekről nem is alkothatunk formás, vagy éppen befejezett képet, legalább az irányt, amely felé haladnunk kell – néhány példával megmutathatjuk.

E mentegetődzés után hozzá is foghatnánk a felelet megfogalmazásához arra a kérdésre, ami elé ez a könyv a magyar néprajzot állította, ha nem kellene azokra is gondolnunk, akik a néprajzi szemlélődés módjában esetleg járatlanok. A jártasak bizonyára megbocsátják, hogy emiatt nagyobb kerülővel, lassabban közeledünk tulajdonképpeni feladatunkhoz.

Az egyéni lélek, szubstanciája szerint, érzékeinkkel meg nem fogható, csupán megnyilatkozásaiból következtethetünk létezésére. Ami bennünk gondolkodik, ítéleteket formál és megszólaltat, ami érzelmeket ébreszt, ami cselekvéseinket megindítja és cselekedtet, az a lélek. Egyénenként olyan, amilyennek érzékelhető, vagy másként fölfogható megnyilvánulásai útján nekünk sajátosan, egyénien jelentkezik. A mindenütt jelenvaló néplélek, azaz a kollektív egységnek gondolt közösségi lélek megismerésére sincs más mód, mint nyilvánulásai útján közelíteni meg; lehetőleg a jellemzésre alkalmas megnyilatkozások összessége segítségével. E megnyilatkozások foglalatja a nép hagyományos műveltsége: nyelve, költészete, zenéje, szokásai,

díszítőművészete, háza és házberendezése, öltözete, társadalmi magatartása, szokásjoga, hite, erkölcsisége, vágya, cselekedete stb., szóval hagyományosan alakult kultúrája teljessége. Mindenki közvetlenül tapasztalhatja, hogy a zólyomi tót, a kiskun-sági magyar s a baranyai német vagy sokác között a fenti megnyilatkozások dolgában milyen különbségek vannak. Mi teszi őket különbözővé?

A mai néprajzi gondolkozás szerint sem a fenti megnyilatkozásoknak, sem ezek összességének, azaz a nép hagyományos kerek műveltségének kutatása, vizsgálata nem ezekért önmagukért történik. Történhetik ugyan ezekért önmagukért is, de ilyenkor a munka irányítója a nyelv-, irodalom-, zene-, művészet-, építészet-tudomány stb. érdeke. Ezért foglalkoznak nyelv tudósok az élő nyelvjárásokkal, irodalomtörténészek a népköltéssel, zenetörténészek a népdallal, építészek a parasztházzal, művészetkutatók a nép díszítőművészetével. Vannak természetesen a néprajztudományban is specialistái a népnyelvnek, a népköltészetnek, népszokásoknak s egyéb megnyilvánuláscsoportoknak, de a megismerés végső célja mindezekben – ha nem is a kutató egyén, de a személytelen tudomány számára – nem a nyelv, a zene, a költészet önmagában önmagáért, hanem a mindezeket éltető nép, mint közösség s e közösséget irányító néplélek, népszellem. Mi volna a magyar népzene vagy népmese néprajzi értelmű kutatásának egyéb célja, ha nem ez: mi a helye, szerepe, rendeltetése és sajátos megnyilatkozási formája a zenének vagy a mesének a magyar nép életében? Miképpen vetítődik az érzékelhetőségek világába a magyar lélek, a magyar szellem feltehetőleg sajátos magánvalósága zenéje vagy meséje útján? A további, végső kérdés: miért így és nem másképpen? ha ezekre meg tudunk felelni, néhány lépéssel közelebb jutunk a magyar néplélek megismeréséhez.

MÁR MOST ELŐREBOCSÁTJUK, hogy ezekre a végső kérdésekre, főleg az utóbbiakra, ma még nem tudunk megfelelni. Nem tudnak megfelelni nálunk sokkal előrehaladottabb tudományú nemzetek tudós kutatói sem a magukéira, bár egyre jobban közelednek a megoldáshoz. Mint minden tudomány végső kérdéseire adott feleleteknek, végső tételeknek, a magyar néprajz végső magyarázatainak, tételeinek lehetősége is a módszeresen egybefoglalt részleteredmények mennyiségétől és minőségétől függ, valamint attól, hogy milyen mértékben keletkeztek ez eredmények szigorúan néprajzi tudományos szemlélet alapján, a fenti végső célok állandó szemmel tartásával. S ha szkeptikusan hozzáteszük, hogy maga az egyetemes tudomány sem befejezett soha, elgondolhatjuk, hogy olyan fiatal tapasztalati tudománynak, mint a néprajz, mik lehetnek mai „végső” eredményei. A tudomány egyébként ráér, csak a gyakorlat türelmetlen, amely alkotásait a bizonyosság alapjaira szeretné építeni.

Ezzel az óvatossággal szembe lehetne fordítani, hogy egy Madariaga, egy Keyserling ilyen előtanulmányok nélkül is nemcsak egy, de mindjárt több vagy egész csoport nemzet lelkiségének jellemzésével elkészült. Nálunk sem hiányoznak az inkább csak jelszószerű s csupán jelszóértékű öröklött vagy a mindenkori cél szerint szerkesztett megállapítások politikában, pedagógiában, esztétikában s egyéb ideológiákban. Lehetnek ezek igen tiszteletreméltó (szubjektív) meggyőződések eredményei s közülük egyik-másik később igazságnak is bizonyulhat, hiszen összefüggések meglátása, mintegy „látomása” intuitív úton is lehetséges, sőt nincs okunk tagadni a lényegintuitio, valami magasrendű lényegszemlélet lehetőségét sem.

Sok gondolkozó magyarnak például a német „népközösség” világos egésznek, jól, mondhatni véglegesen jellemezhető, s egyszerűsre mind irigylésreméltó egységnek látszik. Nagy német gondolkozók azonban tartózkodóbbak. Goethe bizonyára a német

kialakulatlanság ellenében csodálja meg az angolok „tökéletesen teljes emberi mivoltát”. A németségnek ezt a félkész állapotát Hölderlin fogalmazta meg eképpen: „Wir sind nicht, was wir suchen, ist alles.” Fichte szerint a német karakter csak eljövendő, Nietzscheknek pedig az a meggyőződése, hogy „német még nincs, csak lesz, alakul”, ezért semmiféle meghatározással (definióval) meg nem fogható. Szerinte a németség ez alakulóban levő, ellenmondásokkal és meglepetésekkel teljes, befejezetlen állapotának oka „a legszörnyűbb (ungeheurlichste) rasszkeveredés”. S itt egy pillanatra elgondolkozhatunk az emberi gondolatrendezés játékos kedvén: ebből a nietzschei jelzővel ellátott rasszkeverékből éppen napjainkban bontakozik ki a „tisztá északi rassz”, mint egy nietzschei „felsőbb emberiség” ígérete, sőt gyakorlati jelenvalósága . . . Kinek van igaza?

ANNYI BIZONYOS, hogy már maguk a – mindig természettudományos értelmű – rasszkeveredések is egykori, talán még őskori, kőkori testi-lelki fajok, népek keveredésére is utalnak. Később még inkább szolgálta a keveredés ügyét a sok népvándorlás, az államhatárok változása, a telepítés, a szabad költözködés, városok alakulása, s újabban tudatosan és célzatosan az asszimilálást, beolvadást szolgáló nacionalizáló politikai törekvések és intézkedések, – hogy éppen csak figyelmeztetőül idézzünk valamit.

Európában s a minket különösebben érdeklő Közép- és Kelet-Európában, még inkább a mindenkori magyar birodalom határain belül olyan rassz-, s főként olyan testi-lelki fajkeveredés történt, amit – aki kedveli a túlzó jelzőket – bátran felbokrétázhat a nietzschei „szörnyű” igével. Mi magyarok s egyéb józanabb európaiak természetesen nem látunk ebben a keveredésben semmi „szörnyűt”, sőt nekünk, magyaroknak egyik sorsadta nagy tennivalónk – már az önmagában is ismeretlen eredetű

hét, azaz nyolc törzs egyesülése óta – a nagy keverés, amihez öblös, jól peremezett medencénk is megadatott.

Tudni méltó azonban, hogy bármely nép (nemzet) látszólagos egysége kérdésében országonként nagy különbség van abban, hogy a keveredés menete, itt vagy ott, kezdő, haladott, vagy befejezettek mondható mozzanatában van-e. Laikus vélemény szerint – amely mindig a legszembeszökőbb jeleken alapul – a befejezettséget már a korán jelentkező egynyelvűség jelzi. Pedig írek-angolok, szerbek-horvátok-bolgárok, sőt korábban németek vagy olaszok, vagy fehéroroszok-muszkák nyelvi egysége nem mindjárt jelent azonosulást. A nyelven kívül minden, kultúrájával is jellemzett, meghatározott (determinált) fajnak, sőt fajtának, népnek, (tehát nem rassznak) száz más jelből tevődik össze népisége, lelki fajisága, amelyből egyes jeleket elhagyhat, vagy elcserélhet, másokat pedig maradandóan megőrizhet, mindig inkább tudat alatti, mint tudatos közösségi irányítással E szerint, néprajzilag, a keveredés sok évszázados menetének egyes mozzanataiban lehetnek csak magyarul tudó tótok, svábok, cigányok s lehetnek csak oláhul beszélő magyarok, bármiként tiltakozik is ez ellen a néprajzi gondolkozásban járatlan s tisztán A nyelv alapján különböztető köztudat (példa az utóbbira: a „csángónak” emlegetett moldvai magyarok, „ungur”-ok magyarul már nem beszélő, de „valáh”-okkal világért sem keveredő csoportja). A jászok, kunok, székelyek népisége egymástól különböző, nemcsak azért, mert másként formálta őket történeti sorsuk és hivatásuk, társadalmi rendjük és rendtartásuk, népközt helyzetük, földrajzi környezetük, tájbeliségük, gazdasági kötöttségük s mindenekfelett – ezekkel együttműködően – öröklött, azaz öröklődő mindenkori lelkiségük, hanem azért is, mert eredetileg mindenkinek más volt az etnikuma, s egyéb etnikus jegyei között egykor a nyelve is: jász, kun, székely (magyar) nyelv; ma is más-más nyelvjárásban szólalnak meg.

A faji, azaz hagyományos műveltségbeli s ezzel szellemi, lelki egymáshoz közeledés mértékét nézve nagy különbség van abban, hogy például a magyarság közé kilencszáz éve települje német fajiságú népcsoport, mint az Árpádok hospesei, vagy csak százötven-kétszáz éve, mint egyes németnyelvű csoportjaink; még akkor is, ha amaz ma is németül beszél, emez pedig magyar nyelvre tért. Nem közömbös ugyanis, hogy megélte-e vagy nem a magyarság történeti testi-lelki életének lélekformáló kilencszáz keserves esztendejét.

Aligha van Európa jelenében vagy múltjában még egy olyan nép, amelyet birodalma területén belül egészében, de részeiben is, úgy fogtak volna körül más fajiságú népcsoportok, mint a magyart. A magyarság helyenkénti műveltségbeli fölénye s különösen korábbi hatalmi helyzete nem mindenütt volt akadályá elfajzásnak; ezt nem csupán a nyelvcsereben, hanem – néprajzi szemléletünk szerint – a műveltségállomány más részeinek cseréjében is látjuk. A magyarság kisebb-nagyobb csoportjainak, etnikai egységeinek tehát éppen úgy lehet délszlávos tánca, oláhos öltözete, a ruszinságot jellemző vallása, németes dallama, szász háza, mint ahogy a szerbségnek magyaros étele, a tótnak magyar dallama, az oláhnak alföldi, az erdélyi szásznak erdélyi magyar öltözete. Ezeket a kölcsönös átvételeket a közösség, sajátos lelkisége szerint többé-kevésbé a maga állományához s ezzel önmagához asszimilálja; rendszerint annál inkább, minél tovább őrzi hagyományos javai között.

A népi közösségek kölcsönös közvetlen egymásra hatásán kívül meg kell említenünk egy másik nagy formáló erőt és gyarapító forrást: a távolabbi nemzetközi eszmei áramlatokkal, újításokkal és divatokkal is érintkezést tartó magasabb társadalmi rendből az alantibb, szélesebb közösség egészébe vagy részeibe slászálló hatásokat. Ezeket a szállom anyókat a közösség részben visszautasítja, esetleg tudomást sem vesz róluk, részben azonban,

több-kevesebb idő múltán, – mindig egyéni kezdeményre – egészében vagy részeiben, megértve vagy értetlenül elfogadja s ugyancsak lelkisége szerint a maga javaihoz, tehát népi egyéniséget jelentő korábbi hagyományaihoz, azaz önmagához asszimilálja. Ezzel a szállománnyal gyakrabban megtörténik, mint az előbbi népi eredetű átvételekkel, hogy a közösség félreérti, félreérzi, félremagyarázza, vagy nincs meg a változatlan átvételre szükséges fonetikai, zenei hangsorbeli, közügyességi, mondjuk általában pszichofizikai arravalósága, s emiatt a cselekvés elvét félreértékeli (elméri), az epikus hagyományt félrebeszéli, a daltot félreénekli, a díszítményt elrajzolja, mint ahogy maga szerinti értelmet ad meg nem értett szónak vagy legalább sajátos fonetikája vagy hangtörvényei szerint asszimilálja szokatlan alakjukat, így lesz *Achilles*-ből: *Ág Illés*, *Lichtenstem*-ből: *Lily István*, a *scrin* (*schrein*) szóból: *szekrény*, sőt *szökröny*, a *esmails*: *email*, (*schmalz*) szóból: *zománc*, (a régi nyelvben még: *zomálc*). E népetimológikus asszimilálások szemléletes példáiból következtethetünk a kevésbé megfogható, vagy hosszú leírást, magyarázatot kívánó s ezért itt szóba sem hozható másféle átvételek sorsára, új környezetükben újra kezdődő életformájukra. Az asszimilálás gyakran oly mértékű, hogy a tudomány is csak nehéz, módszeres vizsgálattal tudja az asszimilált tárgyi vagy szellemi javak eredetét kimutatni.

Az érintkező népek és belső társadalmi rétegek jobbára békes, állandó egymáshozható érintkezésén kívül időnként erősebben alakító tényezők a népre telepedő idegen hatalmak s megosztott társadalomban az alsóbb primárius rétegre, mintegy rátelepülő, a változtatás helyes vagy helytelen szándékával eltelt felsőbb rendek, amelyek törvények és szabályok, biztatások és tilalmak, engedelmekek és büntetések áradatával öntik el a népek testi-lelki életét. Tiltják a boszorkányokban való hitet, a pogány áldozást, a katolikus, protestáns vagy más tételes vallás hitét, a

felekezetté szervezkedést, a virágéneket, a karácsonyi alakoskodást, a kockajátékot, az italozást, a sarkantyút, a széleskarimájú kalapot, a cifra jármot, a vadászatot, a kéménytelenséget, a nád-tetőt, s apró-cseprő dolgok ezerejét; szabályozzák a lakodalmat, a szüreti mulatságot, az erdő használatát, a nádvágást, a fonó-béli szokásokat, a halászatot, a vetésforgó rendjét, a szürgallér nagyságát s száz meg száz más megszokott tevékenységet, munkát, szokást és formát, mégpedig minden közösség életében, hiszen ez a törvény, az állam, az uralkodás, a „regnálás”... így vész el gyakran a régi örökségnek még az emléke is.

A világi idegen hatalmak közül kettő mért végzetes csapást a magyar életformára: a német és a török. Teljes idegenségükben hagyományainkkal egyiknek sem volt eredetileg semmi közössége. Lelkiségünk dolgában jó és magyar ebben a két csapásban csak az volt, amivel reakcióként visszafeleltünk, amikor erre időnként valamennyi erőt összegyűjthettünk. A tatárjárás e két-tős sorscsapáshoz képest a mérhetetlen anyagi kár és vérvesztés ellenére csak múló mozzanat, amely lelkiségünkben kárt alig tett; megrettentett, de meg nem változtatott. De a hódoltság százötvenéves s délen majdnem kétszázéves barbársága, a végek örök nyugtalansága, leggazdagabb földjeink sivataggá tétele, vagy elnyomorítása, a hagyományörző kis közösségek (faluk) szétszórása, a lakosság örök futása, bujdosása olyan katasztrófa volt népünk és népiségünk történetében, amelyet – néprajzi szemmel nézve – sohasem tudunk kiheverni. Betetőzte ezt a csapást a rákövetkező német szellemű és szándékú telepítések sorozata, amely főleg a nagy magyar medence rendeltetészerű, fajokat összehangoló, lassú, de folytonos működését nagyon hosszú időre megzavarta, ha tán egyébként – minket most nem érdeklő – művelődési, különösen gazdasági tekintetben áldásos is lehetett nemzetünkre.

A sok irányú és más-más-kori és -környezeti hatás, elegyü-

lés, keveredés nem volt mindenütt egyenlő mértékű és egyenlő hatású s a magyarság ezért sohasem is lehetett teljesen azonos összetételű, azonos megnyilatkozású, lelkiségű tömeggé. Nem is kell ezt bizonygatnunk, hiszen országszerte benne van a köztudatban, hogy egymással nem mindenben azonos etnikai csoportjaink vannak. Jelzésükre élnek köznyelvünkben a kiskun, nagykun, jász, matyó, hajdú, székely, csángó, kalotaszegi, göcseji, őrségi, sárközi, nyírségi, stb. megkülönböztető nevezetek. Még azt sem mondhatjuk, hogy a közös eredet, származás tudata e csoportokat egybefogja, hiszen a kunokban, jászokban, székelyekben mai napig él a magyartól különböző származás emléke.

Néprajzi értelemben tehát a magyar etnikai egységek egymással való azonosságáról nem lehet szó, sem a köztudat, sem a tudományos megfigyelések szerint, ha nagyobb számúak is az azonos jelenségek. Minden csoportnak, sőt ezen belül kisebb egységeknek, sőt községeknek is van bizonyos egyénies megjelenési és megnyilatkozási formája: néha egészen jelentéktelennek látszó csekélységekben is. (Példaként idézhetem az udvarhelyszéki siklódi székelyt, aki az előttünk, „a falu között” arca, korra, ruhára fölismerhetetlenül távol, elfelé haladó emberrel megállapította: „a járásáról úgy nézem, hogy szolokmai ember”.)

Ha az etnikus szellemi és tárgyi megjelenést, tehát a néplélek néprajzilag lehető megnyilatkozását nézve, a magyarság csoportokra oszlik, akkor arra a kérdésre, hogy néprajzilag mi a magyar, részletesen nyilván csak e csoportok külön-külön jellemzésével lehetne megfelelni, ha ezek a csoportok egymástól határozottan el volnának különíthetők. Valósággal csak egyes jelenségeknek vannak határaik, s ezek nemcsak az egyes csoportokon, hanem gyakran még az annyira határvetőnek gondolt más nyelv területein is áthaladnak s fokozatosan alakulnak át

vagy enyésznek el. A nép természetesen minderről semmit sem tud, s ami tárgyi vagy szellemi életének része, föltétlenül a magáénak vallja; ebből ered kultúrájához való bizodalma, biztonságérzete és műveltségbeli tudatossága (amiről később még lesz szó), annál élénkebben, minél több oldalról kerítik körül más etnikumú népcsoportok.

EGYIK TUDATOSSAGFORMALÓ ÖRÖKSÉGE a természetfölöttihez való viszonyának formája. Sajátos vallásfelekezeti helyzetünkben ennek egyébként is nagy jelentősége van s más népiségjelző hagyománnyal együtt különösen érinti létünk, népközi létlehetőségünk kérdéseit. Ezért kissé részletesebben kell vele foglalkoznunk.

Hitvilágunk, s az ehhez kapcsolódó babona és szokáscsoport mind tartalma, mind elterjedtsége tekintetében, egyaránt szegényesebb, mint a minket övező szlávságé (ideértve a romanoszláv oláhokat is), viszont éppen ez érintkező magyar-szláv sávokon bővebb, mint egyebütt. Közelebbi rokonságban a szlávokéval van, akiktől, nyelvünk tanúsága szerint, a keresztyéniséget is tanultuk. A keleti hozománynak mutatkozó hit- és szokásmaradvány, ha ugyan egy része nem bizonyul újkori ozmántörök eredetűnek, mint az áldomás-csök, táltos, kopjás-temetés, stb., egyre csökevényesebb alakú s kisebb területen él, ha ugyan napjainkra ki nem veszett.

Eredetileg a keresztyéniséghez több hajlamunk nem volt, mint általában azoknak a népeknek, amelyeket pusztai világ-szemlélet jellemez: az elvontságok iránti érzéketlenség, a tépelődés, lelki elmerülés, rendszeres elmélkedés iránti hajlam hiánya, tehát a tételes tanítások iránti közömbösség, amiből a polgárisodás emelkedettebb szintjén a versengő ideológiák iránti türelem magas foka fejlődhetik ki

A népi világrend keretében a vallásfelekezeti szokás-

erkölcs, amelybe mindenki úgy születik bele, mint nyelvébe, zenéjébe, társadalmi szokásrendszerébe, hagyományos közösségi rendjébe. Ahogy vannak kétnyelvűek, kétzenéjűek, akadnak olyanok is, akik két felekezet templomába járnak, a naptárilag nem egyidejű ünnepeket mindkét félen megünnepelik, s gyakran két nyelven is tudnak imádkozni; – káromkodni is. A „hét szentséget” gyakran emlegetik, különösen a pogányabb szóra hajlandó részen, de felnőttek közt is ritkaság, aki mind a hetet el is tudná sorolni. A Hiszekegyet, Miatyánkot nemcsak pásztorok, tanyaiak és egyéb elhanyagoltabb rétegek nem tudják. Arról, hogy a vallásfelekezeteket egymástól elválasztó lényeges különbségekről, rendbeszedhető ismeretük volna, szó sem lehet.

Amit általában nagyon jól tudnak a nép szerint „vallásos” templombajárók: a vallásfelekezetek, szertartások külsőségei; ezeket többnyire buzgón szemlélik, a rájuk tartozókat gyakorolják, kiki a magáét; de gyakran a másét is. Hogy mi van a mise szövegében, az evangélium mely részét mikor miért olvassák – ismeretlen rejtelem; hogy a prédikációnak mi volt a lényeges gondolatmenete, keresztyén erkölcsi tanulsága: elhangzása után fél órával szinte senki sem tud számot adni. A keresztyén vallások gyönyörű szimbolikája, a szertartások mélységesen szép jelentésrendszere a lélek maradandó, formáló érintése nélkül csendül vagy villan itt el évszázadról évszázadra.

Az istentiszteleten való részvétel valami különös, a mindennapiság keservéből fölemelő elrévülés, rövid időre elzsongító állapot, amelynek mivoltáról nem tudnak számot adni. De az istentisztelet egyúttal alkalom a közösség s benne minden egyes magamegmutatására s előtte vagy utána világi dolgok megbeszélésére, egymással való ünnepesebb érintkezésre. Némelyek szinte csak effélékéért „templomoznak”, de sok helyen a gyakran majdnem üres templomok azt bizonyítják, hogy még ezért sem.

De nagyon értékelik Isten szolgáinak szép hangját, szónoki művészetét.

Az egyházon kívül vagy helyesebben a keresztyénség elemeivel elkeverve pedig tovább élnek, hatnak, félemlítenek vagy bizakodóvá tesznek azok az ősi természetfölötti vagy -mögötti hatalmak, akiknek a mindkét rendbeli kuruzslók, tudósok, tál-tosok, javasok, helyenkint ráolvasó pópák a szolgálattevői, ruhájuk minden ráncában a babona és varázslat százaival vagy talán még ma is a Bornemisza Péter százezerével. Ezek a hatalmak jók és rosszak, s segítségük vagy rontásuk vagy csak tisztán meg nem jelenésük szerint illeti őket hála vagy átok és káromkodás, a foszladozó ősi hitvilág helyébe lépett keresztyén vallás úgyszólván csak névszerint ismert szentséges személyiségeinek szent-ségtelen emlegetésével. Pásztorok gyakran magyarázzák, hogy a káromkodás nem oda megy, ahová az imádság, de ezt csak az érti, aki a nép szellemvilágának kettős felekezetével, sőt egyazon szellem, hitvilági alak hol jó, hol rossz kettős személyiségével tisztában van, s tudja, hogy Orbánt tisztelik is, de a sárban is meghurcolják képmását.

Ennek nyilvánvaló kísérője, a mások felekezete iránti kö-zömbösség, türelmesség, amit, ha valamivel tudatosabb volna, – népközi viszonylatban, sőt a szektázókat nézve még azonos népi egységen belül is – vallási liberalizmusnak nevezhetnénk. A szójáték voltában kétségkívül eredeti magyar közmondás ezt így fejezi ki: „minden vallás jó vallás, csak a kárvallás rossz vallás”. Ha ez nem csupán szólás, stilisztikai fogás, hanem lelkiségünk szava, valóban belső szózat, akkor mégis, közel járhatunk már a keresztyénséghez, amelynek – „lény ege az igazságosság és a szeretet”. Talán nem is véletlen, hogy vallásfelekezetek sza-badságát Európában magyar földön iktatták először törvénybe.

A VALLÁS TEHÁT – MONDOTTUK – szokáserkölc, tehát etnikus jel is, amibe beleszületünk, mint fajiságunk egyéb meghatározó hagyományába. Ezért beszél a magyar nép szász papról, rác templomról, oláh temetésről, magyar vallásról. Akiről Erdélyben tudják, hogy katolikus, református, vagy unitárius, arról az is bizonyos, hogy magyar; az evangélikus – szász; a görög vallású – oláh. A moldvai csángó, ha magyarul már nem is tud – „ungur” (magyar), mert – egyéb jelekről nem szólva – „magyar” a vallása, viszont a hétfalusi csángók egyéb jeleken kívül azért is „csángó magyarok” s korántsem székelyek, mert egyik erdélyi magyar vallást sem „tartják”, hanem ebben is a brassai szászokhoz igazodtak.

Ha Erdélyben vagy egyebütt vallás és népnév egyet jelent, a nyelvi különbség sem egyéb öröklött, a közösséget jellemző hagyománynál, amibe szintén beleszületünk, mint a vallásba. S ebben a hagyománykülönbségben a magátólértetődő türelemnek éppen olyan magas foka jellemez bennünket, mint a vallás kérdésében.

Ha a magyar néppel kapcsolatban „kultúrfölényről”, vagy magyarul: lelki, szellemi emelkedettségről beszélünk, ez semmi-ben sem nyilatkozik megkapóbban, mint a körülöttünk s velünk együtt élő fajok, népiségek s az ezekkel gyakran egyet jelentő vallásfelekezetek iránti valóban fölényes türelemben, sajátos életformájuk magátólértetődő voltának természetes tudomásulvételében. Ezt az ősi gyökerű s ezer év megpróbáltatásaiban kinevelt hagyatékot mint a magyar lét alapvető testamentomát tartjuk; igéit nem beszéljük, ősi psalmus hungaricus-ainkat nem énekeljük félre.

Ennek az elfogulatlan szemléletnek az alapja magyar népi voltunk, azaz magyarságunk tudatossága, tehát bizonyossága. A tudatosság foka országrészenként és szűkebb etnikai csoportonként változó, a más népiségekkel való szomszédság vagy

együttélés térbeli és időbeli (múltbeli) mértéke szerint. Mert minél több módunk van a sokoldalú összehasonlításra, annál bizonyosabbá világosodik, hogy miben nem vagyunk másokkal azonosak, azaz miben különbözünk tőlük. A pontról-pontra, vonalról-vonalra, mozdulatról-mozdulatra aprólékosan ismert különbségek összegéből adódik itt vagy ott magyari mivoltunk foglalata. Egy színes vonal a ruhán, forma a fejkendő megkötésén, ízárnyalat az ételben, tenyérynai különbség a tűzhely magasságában, egy szent említése, a szóitalan köszöntés módja már kimutatja, hogy ki hová tartozik. Még inkább így volt ez a múltban; s ennek a szemléletnek és szemlélődésnek magyari múltja nem kevesebb, mint egész történeti, sőt – a törzsszerkezetek természetét nézve – történetelőtti multunk. Ebben a sokoldalú tudatosulás! lehetőségben Európa bármely nagy népi közössége messze marad mögöttünk, egyszerűen azért, mert neki ez a lehetőség történetileg nem adatott meg vagy nem ilyen mértékben.

Tudatosságunk gyakran vegyül az önérzetesség, büszkeség s bizonyos zárkózottság lelki formájával. Ennek okát, a fentiekén kívül három történeti lélekalakítóban látjuk: az örökös kardforgatásban, újkori magunkraahagyottságunkban s népi társadalmunk egyes, de nagy terjedelmű részeinek különös alkatabán. A két elébbi történeti megvilágítását mellőzve, szólanunk kell a harmadikról. Nemesi községek, az őrség, az alföldi kunók, jászok, hajdúk, az erdélyi vitézi telepítések, a szepesi lándzsások, a székelyek a múltban kiváltságos, tehát nem jobbjág sorsú közösségek. Hozzájuk sorakozik a szétzüllesztett kiváltságos városok bujdosó polgárságának serege, s a valóságos, egyenként „kutyabőrös” magyariok társadalmilag régen alácsúszott s a parasztságban elvegyült sokadalma. Az elébbi csoportokon kívül a „kutyabőrösökébel- minden huszadik magyari beletartozott, holott például Ausztriában csak minden három-

százötvenedik. Ha mindezeknek e kiváltságos helyzetéből mára, sőt jóval korábbi időre is, alig maradt meg egyéb közérthetőségű bizonyosság az okleveleknél, a néplélekben átöröklődött a hagyomány; nemcsak az egykori állapot pusztá emlékezte, hanem az átöröklődéssel járó megkopásokkal, csiszolatokkal és megfényesedésekkel formaváltozatokat teremtő lelki örökség; nemcsak a szimbólumként emlegetett sarkantyú, az ősök „véres kardja”, a kunok, hajdúk „kálvinista keresztje” (a fokos), hanem a tudat alatt lappangó, de fel-fel is bukkanó bizonyos lelki, magatartásbeli, néhol csak a családi kötelékben továbbélő hagyományos elkötelezettségek és elpecsételések is. Ebben a lelki örökségben mit sem számít az, hogy a kézzelfogható alig több egy „félsarkantyúnál” és „hét szilvafánál” vagy még ezeknek is csupán emlékezeténél. Az etnográfus jól látja, miképpen nőnek százezrek ősei testi-lelki javakkal és kiválósággal, növekvő fényben, ahogy időben egyre távolodnak. Ha népünk alapvető, széles rétegeiben, elsősorban természetesen a nem egészen elnyomorodottakban, itt vagy ott egész etnikai közösségekre jellemző, tartózkodással elegyült önérzetességet, „úri” kiállást, megszólalást és gesztusokat látunk, ezeket s más hasonló arisztokratikus jeleket – azt gondoljuk – inkább magyarázhatjuk az elébbiekkel örökségnek, mint valami misztériumnak, égből kapott angyali hozománynak. Bizonyára keletről is hoztunk valamit s a „nemes” magyar nemzet arcképének rajzához a török hódoltság is járulhatott néhány keleti színnel és vonallal.

Azokban az anekdótászerű epikus hagyományokban, amelyekben a világ teremtésekor az Isten egyet-mást kiosztogat a népeknek, tartózkodása miatt rendszerint a magyar marad alul, vagy jár legrosszabbul. Szemérmes, „úri” tartózkodása miatt sűrűn ez a sorsa az életben ma is. Nehezen ejtjük a kérő szót.

Az iméntiekből azonban nem következik, hogy történeti

ismeretekről is lehetne beszélni. A legszűkebb környezet gyér, szükséztől egykét mondáján túl vége minden történeti érdeklődésnek. Semmi ismeret a nemzet egészére ható történeti események vagy akár krónikás adatok világából. Évszám csak egy van: 48, de nem sok idő múltán ez is eltűnik. Mintha ma is a keleti puszták időtlen életét elnök. Kossuth nevét még ismerik, Rákócziét is északra, inkább mint a népköltés, sem mint a történeti valóság alakját; a hajdúk nem felejtik Bocskait. Királyi név csak kettő-három van: Mátyás s inkább csak Erdélyben: Szent László, Dunántúl itt-ott Szent István. Mátyás – az igazságos uralkodó hagyományaihoz tartozó, nagy részt nemzetközi bolygó anekdoták gyűjtőszemélyisége. Ami nagyon régi, az „még 48 előtti”, „a csehek idejéből” vagy egyszerűen az „ántivilágból” való. A regések, hegedősök, énekmondók készletéből alászállt vagy hagyományából újabban keletkezett, egyébként büszkélkedni való népballadaköltészetünk eseményei nem köztörténeti érdekűek. A literátusok kezéből eredő, helytörténeti, részben verses, egyébként népies epika csak szórványosan bukkan elő kéziratok másolataiban (pl. a madéfalvi veszedelem, hódvilági veszedelem, stb.). A családtörténet nem terjed túl a nagyszülők szüleinél, csak ritka helyen ismerik a családfő „hetedízigen” való elődeit; de a nemesség-szerzőnek s a család esetleges régi kiválóságainak eleven az emlékezete. A következő első, második társadalmi emeletben azonban már jellemzően élénk a címerkutató, családfaszerkesztő tevékenység. Paraszti eredetével senki sem büszkélkedik.

MÉGIS –TÖRTÉNETI TUDAT NÉLKÜL– szeretjük az epikát, különösen a képzeletalkotta világrendet, amelynek egy törvénye van: az igazságosság. Mesekedvelő nép vagyunk s nálunk jobb mesemondó aligha van Európában. A mesét nemcsak hallgatjuk, hanem – amíg varázsa alatt vagyunk – hiszünk is

benne, mint egy emberibb, megtisztult világ lehetőségében. A mesehallgatás, ott, ahol igazi helye van: munkálkodó vagy pihenő gyülekezetben – feledhetetlen élmény. Mesénk a magyar hang és szó fordulatosságának, leleményének, szemléletességének rágyogása. A mesében mi, hallgatók is benneélünk, sőt a mesemondás művészi alakulásában is részesek vagyunk. Nemcsak az a mester, bár mindenestre főmester, aki mondja, hanem az is, aki kellő tapintattal – alig egykét szóval – tódítja vagy árnyalja, aki megfelelő pillanatban a helyi, személyi vonatkoztatások szellemes intézője, mintegy a szemenszedve szólaló hallgató-kórus szószólója. Hozzáértő hallgatóság nélkül megbénul a mesemondó.

Ötszáznál több mese típusunkban, Berze Nagy megállapítása szerint, legtöbb változat a tulajdonképpeni mesék típusából van lejegyezve, amelyeknek „hősei a nagy testi erő, személyes bátorság, jóhiszeműség, leleményesség és önzetlen önfeláldozás által tűnnek ki”. Ez az eszmény. Meséinknek megvan az állandó, magyar kifejezőforma- és fordulatkészlete, sok keleti elemmel („hol volt, hol nem volt”, „ahol még a madár se jár”, „szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”, „ment, mendegélt heted-hét ország ellen” stb.; l. Solymossy Sándor mesetanulmányait.) A magyar mesében „nem mese” a hős lovagiassága s a mindenkori tökéletes igazságszolgáltatás. Szemléletesen alakul ki benne a mindenestől élő, sőt megszólaló világ képe: az ősi élő és élettelen környezet egyaránt való lelkesége, meglelkesítése; elkülönülnek a világ régiói, felvonulnak a természetfeletti lények, megelevenedik az ősi társadalom, elvillannak a csodás elemek, fölbukkannak az ősvallás romjai, az ősi mennyország képei. Sok jel: magyar, vagy keletiségünk bizonyossága.

De kedveljük a világszerte kerengő trufaszerű meséket is, talán jobban, mint egyebütt bárhol Európában. Nyilván ebből az ősi jókedvű, tréfáló, csipkelődő trufakedvelésből nőtt nagy

gyá a következő felsőbb réteg anekdótaszerelme. Kétséges, hogy ez a társadalmi rend, kivált politikai színezetű része, látná-e értelmét a magyar életnek anekdotázás nélkül. Mindig „fabulás” nemzet voltunk, akármennyit pirongattak érte régi mérges prédikátorok jobb- vagy baloldali felekezetben. Azok is maradtunk. Az anekdotázó művésznek nálunk fejedelmi rangja van, s nem egy jeles pályának ez a tehetség volt az elindítója vagy magasralendítője. A politikai életben rendkívüli értéknek számít. Nehéz helyzetek és hangulatok pillanatnyi felengesztelésében ez a műfaj különös magyar panacea, s ha kell, komoly kérdések félretételének legkipróbáltabb, szinte észrevehetetlen eszköze. Nem véletlen, hogy anekdotás stílusú íróink munkái terjedtek el a legszélesebb körökben, s hogy a táblabíró típusú Józsa Gyuri vagy Kocsi Sebestyén Gábor után az anekdoták gyűjtőszemélyiségévé két nagy politikusunk vált, az idősebb Andrássy és Deák, egyébként maguk is kiváló anekdotázók. Az is jellemző, hogy anekdotás könyveink kötetszáma közel jár a 300-hoz. Az ezeregy-éjszakát kitöltő magyar anekdota-készlet igen nagy része nemzetközi vándor-anyag, s ránk, alkotókedvűnkre és tehetségűnkre az a jellemző, ahogy ezeket a nemzetközi csavargókat magyar, szót nem sajnál, de minden szó helyét, hangsúlyát kiszámító elbeszélő stílusunkban, az előadás ideillő művészetében, gesztussal és mimikával is megtévezve, a mi külön viszonyainkhoz, aktuális helyzeteinkhez, alakjainkhoz, világszemléletünkhöz, szóval a „magyar glóbuszhoz”, azaz magunkhoz asszimiláljuk, ha az eredeti forma mindjárt 500 vagy 1000 éves is. Az anekdotát ne tévesszük össze a „viccel”, az anekdotázót a „viccelővel”; ég és föld.. .

Jellemző művészeink közül ki ne felejtjük a másik büfelejtőnket, a táncot. A középkor óta „táncos magyarok” vagyunk mind a mai napig. „Tanchos királ” vesztette el az országot Mohácsnál, s a hódoltság végén olyan táncdühvel ke-

szültünk a végső pusztulásra, amilyent – „nunquam vidi nec audivi” – mondja az egykorú idegen szemlélő. A „tánc pestise” – írja a régi kálomista prédikátor – még azokat is elkapja, „akiknek féllábok . . . koporsóban vagyon”, s példa van rá, hogy halotti torban is reggelig táncoltak. Egyike a rajtunk „regnáló”, elveszejtő bűnöknek. Választék is volt ebben az ősi bűnben, legalább hatvanféle táncunk, s hozzá a táncmozdulatok gazdagságához illő, finoman árnyaló táncműszók sorozata. A nyelv életének nem szokatlan tréfája, hogy ezt a hagyományos művészetünket – bizonyára valami divatos idegen forma átvétele óta – idegen szóval nevezi köznyelvünk. Pedig nagyon magyar volt ez a hagyomány. Még a mennyországba is szeret-tük volna ezt a búfelejtőt magunkkal vinni. „Ki merészli tehát mondani, hogy ott [t. i. a mennyországban] tánc nem lenne?”

– kérdi a XVIII. századi katolikus prédikátor, Csúzy Zsigmond; „ez a világi élet egy tánciskola” – vigasztalja hallgatóit. S minden meg lesz ott is, ami a tánchoz szükséges, – biztat a mohácsi vész táján a Sándor-kódex dominikánus apácája: „helynek szép volta, szélös volta, világos volta, erős volta, testnek szép volta, könnyű volta, ékös volta, erős volta”. Magyarul táncolni ezek nélkül nem lehet. S vajjon lesz-e ott zene, – kérdezi – hegedős, lantos, dobos, cimbalmos?” – „Lé-szön; éneköt is mondanak az táncban.”

De ne gondoljunk mindjárt az „úri” csárdásra; közismert formája, mint a neve is, a múlt századi romantikából nőtt népiesség táncdivatjának magyarkodó kifejezése; többnyire nem egyéb paródiánál.

Táncunk lényeges része a férfiak egyes tánca, még páros táncban is önállósultan, fölszabadultan, úgy, ahogy Arany János az öldöklő angyal-bán mesterien leírja. A pillanatnyi hangulat diktálta szabad, szeszélyes mozdulatok magyar ritmusú együttese. Egy német katonatiszt megfigyelése szerint (1792):

„vitézi tánc, amely a nemzet jellemét rendkívüli módon kifejezi; a szabad, korlátozatlan férfi mozgásművészete; eredetileg lovas nép haditánca”. Legtöbbet megőrzött belőle, már bizonyos katonás rendbe fogott formában, népünk néhány katonai eredetű vagy szabadabb csoportja: a kiskunok, székelyek, hajdúságiak, aztán a kalotaszegiek, rábaköziek s a hétfalusi csángók. A katonás rend az egykori hajdútáncok s a XVIII-XIX. század fordulója verbunkos táncának hagyománya, öltözet is kell hozzá s „örnek” (a ritmus végett) sarkantyú; frakkban-iniben nem járható; már Csokonai megmondta, hogy

Ha ki csak vitézi módra nem öltözött,
S ha nincs sarkantyúja, csúf a többi között.

Ehhez a férfias, szabad, szeszélyes, virtuóz, komoly tánchoz képest a ma közismert, csárdásnak nevezett testmozgatás olyan, mint a századvégi dalköltők „népdala” a nép – díszítményben, az egyéni előadás módjában annyira gazdag – zenejéhez képest. Páros alakjában, ahogy még Arany is látta:

Száz pár mozog, egyszerre mind,
Lesz véghetetlen labyrinth,
Egy összeszótt-font tömkeleg,
Megfoghatatlan egyveleg,
Melyben ahány pár annyiféle
A tánc alakja és szeszélye,
Mégis azonegy zenemérték
Kormányozza mindenki léptét.

A zenei ritmus fegyelmén belül teljes szabadság, egyénekénti magamegmutatás, belső, lelki irányítás szerinti rögtönzés, mondhatni pantomimikus kifejezés; akkor is, ha páros. Nem óra, nem kóló. Nem „olezác – mint a német tánc”. A lassúját Apor Péter szerint „szép halkkal”, Gvadányi szerint „nagy méltóságosan”, Csokonai szerint „ázsiai gravitással” kell járni; éppen ezért járható „násznaposan” (öregesen) is. A fiatalja és tudója követheti Gvadányi Rontó Pál-ját:

Tettem is előttük olyan figurákat,
 Hogy szemek meredett, tátottak rám szakát. . .

A székely „legényes”-nek ma is a „figurázás” a teteje. Keményen „ki kell rakni benne a pontot”. A szabadság tánca; hiszen Berzsenyi szerint:

Titkos törvényt mesterség nem szedi rendbe,
 Csak maga szab törvényt s lelkesedése határt.

A rekedt rikácsolás, süvöltözés, padlóromboló toporzékolás a népieskedő idegen eredetű táncmesterek s az újabban színpadon paraszttáncrevüket rendező s az előbbiekkal egy nyűstben szőtt városi vállalkozók szárnyai alól csúfolja a magyar táncot.

Helyenként, például a Duna Sárközeiben, palóc vidéken, „énököt is mondanak az táncban”, de csak a nők körtáncában s a gyermeki ritmosos mozgású énekes játékokban. A jellegzetesen magyar férfítánc sokszor akrobatikus virtuozitása az ének-szót már nem bírná el; legfennebb a mindig vidám, hangulatlendítő, ösztökélő pársoros táncszót. Ebből a műfajból gazdag, jellemző készletünk van.

Táncunknak tehát a ritmus a lelke. Tér adtán szívesen bizonygatnók egész életünk bárkájának ritmikus hánykódását az égő munka – heverés, fellobbanás – hamvunkbahalás, éhezés – dáridó, mezítlábasság – páváskodás, sírás-vigadás, fecsegés – szótlanság, ellágyulás – keménység, lakodalmi sírás – torbéli nagy vígság hideg-meleg végleteiben, a tánc, „ázsiai gravitásának” és „rakott”, „ropott” kettőségének mértéke szerint.

Hogy gyermekjátékainkban a zene-költészet-tánc ősi hármas egységéből s egyéb őshagyományból mi mindent megőriztünk, inkább az egyetemes néprajztudományt érdekli, ide ebből csak annyi tartozik, hogy éppen ebben a hármasságban milyen nagy

mértékű a magyar néplélek megtartó, konzerváló képessége és hajlama.

De a játékok szelleméből nem maradhat említés nélkül menetük fegyelmezettsége és szabályainak szigorúsága s magából a játékanyagból a csoportos vetélkedésre különösen alkalmas, nagy testi ügyességet kívánó labdajátékaink változatgazdagsága, különösen a Tiszától keletre. Sok botos labdajátékunk és rokonai a botforgatásban, a cél eltalálásának vagy elérésének feladatában nagy gyakorlatot, éber figyelmet, ügyességet, fegyelmet s lovagiasságot kívánnak. Sokszor megfigyeltem, hogy négy-hatnyolc személyes kótya-játékban a „bent”, tehát kellemes helyzetben levő két-négy játékos siheder a vesztes feltételének szinte alig észrevehető jelére, amit a „kint” levők talán észre sem vettek, azonnal, együtt dobta le a botját, jelülül annak, hogy a játékot elvesztette; mint ahogy a vívás fegyelmében az szólal, mégpedig nyomban, aki „tust” kap.

Játékgyakorlatunkból – ne érjen a romantika vádja! – aki figyelte, megállapíthatta a fenti mellőzhetetlen játékerényekhez szükséges, velünk született lelki örökséget. Alighanem ebben az örökségben, ösztönös vetélkedő hajlamokban gyökerezik sport-szeretetünk és sportbeli teljesítményünk.

A játékhoz adjuk hozzá pásztorainknak hivatásbeli fegyverükkel, bottal, baltával mívelt meglepő mutatványait és botos, baltás táncainkat, régi fegyvertáncaink e maradványait. Naiv, vidám, sommás, takaros fogalmazású alkotótehetségünket példázzák gyermekjátékszereink.

LELKISÉGÜNK TELJES MEGMUTATÁSÁRA valamikor az előbbieknél sokkal többet vártunk a szóban élő hagyomány bizonyos csoportjától. Régebben azt hittük, hogy példabeszédeink, közmondásaink s egyéb szólásaink a magyar világ- és életszemlélet legjobban eligazító kifejezései s valamikor – rendszerbe szedve –

gyakorlati életbölcseletünk mozaiktükrét csiszolhatjuk ki úton-útfélen megcsillanó tömegükből. Ma már tudjuk, hogy ezek a szólások közös-általános, mindennapi emberi tapasztalatok stilisztikai célra készült fogalmazásai s bennük a magyar néplélek csak annyiban mutatkozik meg, mint általában a nyelvi sajátosságokban, idiotizmusokban. Jellemzők lehetnek, de csupán a nyelvi megnyilatkozás szellemére. Nem a gondolati tartalom, mondjuk: gyakorlati tapasztalati elv a miénk nagy részükben, hanem a sajátos szemlélet s a szemléletes kifejezés magyar formája. Nem is dicsérhetünk tehát benne egyebet, mint Sylvester János (1541): „dicsirem az beszidnek nemessen való szerzísit”.

A bibliai eredetű: „más szemében meglátja a szálkát, a magáéban a gerendát nem” – nálunk is bőven hallható szólásban kifejeződő általános emberi tapasztalatnak magyar szemléletű formája ez: „bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejűl-. Nevelők, tanítók, közéleti prédikátorok otthon, műhelyben vagy gyülekezetben gyakran korholnak bennünket ezzel: „várjuk, hogy a szájunkba repüljön a sült galamb” s azt hisszük, hogy ezt a szólást a magába szálló magyar lélek alkotta örök magaserkentőjéül. Megnyugvással látjuk azonban, hogy a „legtüchtigebb” nép közösségnek is szüksége van rá: „er hofft, dass die gebratenen Tauben ihm ins Maul fliegen werden”; s másutt, tekintettel a galamb mégis túlságos méreteire, van elegánsabb formája is: „il attend, que les alouettes lui tombent toutes rôties dans le bee”. Azt hinnők, hogy csak a magyar szellemből kelhet ilyen merészen könnyed szólás: „kinek a pap, kinek a papné”, pedig egyebek közt már a görögben is megvan: „allos hiera thelei, heteros hieraian”.

Természetesen a magyarban is vannak olyan eredeti formák, – s láttuk, szemléletek is – amelyeknek hiába keressük idegen párjait, különösen – idők múltán hozzánk igazodott – ritmusukat, rímeiket, tehát alakiségaikat is nézve, mint például:

„vak vezet világtalant”, „szegény ember szándékát – boldog Isten bírja” stb. De ezek a formák csak idővel csiszolódnak ki; a „kutyából nem lesz szalonna” s számtalan más szólás a múltban sokkal terjengősebb, formátlanabb volt, mint ma. Fejlődésüket Decsi: Adagiorum... chiliades-én (1589) kezdve Margalits gyűjteményéig (1896), amely már több, mint 25.000 címet tartalmaz, a kiadványok szép sorozatán figyelhetjük, s a távoli jövőben magyar tanulságait is leszűrhetjük, ha a mieinket az egyetemes irodalom 5000-nél több kiadványával összehasonlítjuk.

MAR SZÓLTUNK ARRÓL, hogy a magyar nép több etnikai egységből, csoportból álló közösség, s hogy ezt a többféleségünket külön-külön tájbeliségével együtt a köztudat is számontartja: Ormányság, Hetes, Kiskunság, Nyírség, stb. Minél kisebb egységekből, községekből (faluból) áll egy-egy ilyen csoport, annál erősebb az egyes, mindenben azonos hagyományú közösség-egységek tagjainak összetartozási tudata, s annál bizonyosabb minden egyén abban, hogy e szűkebb közösség hagyományos törvényeinek uralma, de egyúttal védelme alatt is áll. Mindenkinek világos, félreérthetetlen a rá és más falubelire tartozó köteleességek és jogok sora, a szokás, megszólás, magatartás, munkálkodás, szereposztás módja, ami az élet minden apró-cseprő fordulatóban, mozzanatában szabályként követendő. Ez a hagyomány: a közösségi íratlan törvény, amely e szűk határokra belül az életfolyamatnak nyugalmat, s a helyes cselekvés dolgában kinek-kinek bizonyosságot ad, mert mindenki ismeri és követi. Nem is lehet másképp a nevetségesség vagy kirekesztés következménye nélkül. Ezért közvetlen, határozott, bátor, tudatos a népbeli ember faluja sövényén belül s válik ügyetlenné, félénkké, gyámoltalanná községétől távol; viszont azért csetlik-botlik az idegen, az „úr” s válhatik nevetségessé

is a népbeliek otthoni körében. Vannak községeink, amelyek emberemlékezet óta – de a történeti tudomás szerint is – mindig azonegy helyben ültek, ahol ma vannak, s amelyekbe, hagyomány és történeti ismeret szerint, számottevő idegen elem sohasem települt, legfennebb gyéren, egyenként szivárgott. Ezek ősfarmájú, történeti életüket zavartalan, természetes folyamatban élt s élő községeink; a közösségi élet és közösségi lélek tökéletes alak megnyilatkozásai.

Ezeket azért kell előrebocsátanunk, hogy fölfoghassuk a súlyát annak a tragikus fordultnak, amely a legmagyarabb, mert a magyarság középpontjában megszállt, alföldi népünk középkori apró faluközösségeinek soha többé jóvá nem tehető fönt vázolt elsodrásával s földönfutóvá tételével ért bennünket a törökhódoltság átkával. Eredménye két magyar települési jellemző: 1. a korábbi viszonyainkhoz mérten óriási méretű faluváros és 2. a tanya világ; két új, addig ismeretlen forma, ha úgynevezett „szállások” (bizonyos tanyaformáknak név szerint is elődei) már a középkorban is voltak. Az elébbi – térjedelme, az utóbbi – szétszórtsága miatt a hagyományos közösségi élet korábbi rendjének követésére már e sajátsága miatt is alkalmatlan. Közösségben- együttesség még annyi sincs bennünk, hogy az így egy közigazgatási keretbe tartozók ismernék egymást. Tovább bomlasztja helyenként a már úgy is szétzúlesztett szűkebb közösségű tudat elkevert csökevényét az ország különböző részeiből közéjük telepített akár magyar, akár más fajú „gyütt-ment” sokaság. A faluváros és tanya magyar formáján kívül itt, az Alföldön (főleg a faluvárosban) alakul ki a primárius néprétegnek sajátos társadalmi megoszlása: a „pásztor emberek”, földtelen „szegény emberek” és „parasztok” osztályszerű tagozódása, amely olyan egymással szemben álló rendekbe rakja a faluváros népét, amilyenre az ősfarmájú községek sorában nincsen példa. Fokozta a megoszlást az út- és

vasútépítések, de kivált a vízszabályozások során kialakult kubikosok összeverődése, az újon nyert területekkel s ezek intenzívebb (szemtermelő) hasznosításával járó betelepülő munkásszükséglet, a magas lélekszám miatti még intenzívebb kertművelésre való áttérés kényszere (paprika, zöldség, hagyma, gyümölcsstermelés), a meghódított homoknak a kezdet kezdetén holdanként 5 forintos csalogató ereje, a faluvárossal együtt járó nagyobb tisztviselő-, iparos- és kereskedőrend kinövekedése, stb. A faluvárosnak társadalmi, gazdasági, s ezzel egyúttal világnézeti megoszlását általában a következő szimbolikus értékű alakulatok jelzik: 1. kaszinó („urak’), 2. gazdakör (elsőbirtoklású jobbmódú kisgazdák), 3. katolikus kör (református helyen új települők, „gyütt-mentek’), 4. népkör (földtelen szegényemberek).

Nem véletlen, hogy az ősfarmájú kisközösségekből kiforgatott, a sors által összekevert népelemekből minden terv és vezetés nélkül összerakott nagy faluvárosokban a magyar közösségi hagyományok állandó ütközései, súrlódásai közt leghamarabb színtelenedtek el az életforma ősi bizonyosságai. A békés, világosrendű keretek, s a bennük öröklött tartalmak elvesztésével csak itt az Alföldön tapasztalható olyan fokú csoportonkénti zárkózottság, gyanakvás, ingerlékenység, egymás iránti idegenység, s valami kitapinthatatlan forrongó hangulat, amilyenhez még foghatót sem találunk ősfarmájú, az ország peremén élő, többnyire sokkal nagyobb nyomorban tengődő faluinkban. Legkönnyebben itt az „óvakodva vigyázó tanyaházak” között s messzi „városaikban” jutnak eszünkbe Ady – egyébként is anynyira jellemző szavai:

Sem utóda, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek . . .

Csak példaképpen említjük, hogy nyelvjárásközi kiegyenlítő

áramlatok az Alföldről indulnak el, s nagy faluvárosból kaptuk az első értesítést arról, hogy ott az emberek nem énekelnek.

A mi mostani szemlélődésünk során nem az a fontos, hogy milyen történeti, társadalomalakulati, vagy gazdasági okok nevelték fel ezt a csillapíthatatlannak látszó nyugtalanságot, hanem az, hogy ez a helyzet és eredmény középkori alföldi lelkiségünk nyugalmas, önmagához mindig hű folyamatos alakulását, vagy mondjuk fejlődését lehetetlenné tette, s nem tudott ható példaképpé erősödni körötte lévő etnikai csoportok számára. Más volt ez a nép később is, Buda visszafoglalása előtt, mint ma, rácok, tótok, oláhok, svábok tömegével is elszíntelenítve. Örök vagdalatásában is egység, ahol ügyvel-bajjal megmaradhatott. Vattay szolgabíró így dicséri a kiskunokat 1670 körül: „Ti istentelen, nyakas, nemvármegyés, szófogadatlan, töröknek engedelmes szabadszállásaiak, filepszállásaiak, kunszentmiklósiak . . . jobban szeretném, 25 rác falunak parancsolnék, hogysemmint tinektök . . .” Bizony a rácok, s a későbbi jövevények – mások voltak, könynyebb is volt nekik parancsolni.

A másik súlyos megmozdulás az együtteség örökletes lelki alkata ellen: a közösség végletes cserbenhagyása, azaz a tanya-rendszer kialakulása akár a szállások (tanyák) farmszerűsége, akár kettős gazdálkodású (tanyai termelés: városi háztartás) formájában. Ez a települési forma még kevésbé volt alkalmas valamely közösségi hagyomány átörökítésére, mint a faluváros. De mindkettő történeti kényszerből alakult magyar forma, ha vannak is többé-kevésbé hasonló külföldi párjai.

Amit a közös magyar néplélek veszített az alföldi települési, azaz közösségi formák széttűződésán, pótolja az a vigasztaló felismerés, hogy új életforma keresésében és megtalálásában s ezzel az Alföld magyarrá mentésében egyetlen más magyar csoport, népegység sem alkotott olyan nagyszabású települési-gazdasági életmentő rendszert, mint az alföldi magyarság a maga sajátos,

részben egymással szorosan összetartozó faluvárosában és tanya-rendszerében. Nem ment örökre világgá, hanem anyagi és lelki áldozatok, veszteségek, keservek és zaklatások árán (különösen a farmszállás népe) – csúffá téve mindenkit, aki maradiságot, ósdiságot fogott rá (s fog még ma is) – új gyökeret vert s elterebélyesedett az ősi földön, megtalálván a földből élő gazdálkodásnak egyetlen lehetséges alakját. S vajjon ósdi, maradi-e az a nép, amely a futóhomok sivatagjából ország jó hírére gyönyörű veteményes és gyümölcsös óriáskerteket teremtett, helyenként a bolgárokéval vetekedő szorgalommal? Viszont megőrizte a mezőgazdálkodás épületek nélküli gyakorlását, mert aridus jellegű éghajlatában nem látta szükségüket.

Nem lehetetlen, hogy a szállások, tanyák képében, különösen fentebb említett kettős gazdálkodású formájukban valami el nem alvó, ősibe vágyó hajlamot is megőriztünk egykori kétlaki nomádságunkból, annál inkább, mert „nagy ősfoglalkozásunk”, a nomád és félnomád állattenyésztés az Alföld „pusztáin” egy két évszázaddal ezelőtt is virágjában volt. Ennek a nomád, extenzív állattenyésztő gazdálkodásnak lelki hagyományát és tárgyi hagyatékát ősi örökségünknek kell tartanunk. Végső őrizője a nagy alföldi közlegelők kivált „maga kezére dolgozó” pásztorrendje, amelynek szemében csak alacsonyabb rendű foglalkozás a szántás-vetés. Nem is mondaná magát viláért sem „parasztnak”, ő nem „paraszt”, hanem „pásztoember”. Külön, sajátos, régi szabású kultúrája a parasztétól különböző; sokkal derültebb, magabízóbb, elégedettebb világszemlélet, magatartás; más hajlék, életberendezés, sajátos mozgékonyosság, mesterségbeli tudás, művészet; jellemzően szemléletes, eleven beszédmód, hatalmas szókészlet, természetesen főleg az állatvilág, a nyájbeli állat tárgyköréből, különösen a lóra tartozóbból. Akár a paraszt-ság nemzetközi azonosságokkal teli emberével és életformájával, akár a földtelen szegényember (földmunkás, cseléd), vagy a

szomszédos pásztornépek kultúrájával hasonlítjuk össze, annyira sajátos rend, hogy mását országszerte hiába keressük. Nem egyetlen, hogy a romantika legelőször bennük látta meg a sajátosan magyart s a múlt század egész népies irodalma, művészete sokkal többet foglalkozott velük, mint a hozzájuk képest mérhetetlen tömegű parasztsággal.

Megfigyelhető, hogy az örökre földművelésre tért paraszt, kiszagda hogy tud órahosszat gyönyörködni a közlegelő nyájában, kivált a ménesben s mennyi mondanivalója van közelében. Egyébként közöttük is a férfinép legszívesebben állataival egy fedél alatt, az istállóban tartózkodik, sőt hál, s jellemző alföldi tüzelős óljaiban itt gyűl össze „tanyázásra”, beszélgetésre a szomszédságbeli is. A ház asszonyoknak, öregnek, betegnek való. Messze is vagyunk a házban lakó nyugateurópai népek házkultúrájától. Jellemző, hogy országszerte szokásos, helyi jellegű háztípusaink változatos sorában a házfejlődés olyan kezdetlegeségeit is megtalálhatjuk, amelyek a középzásiai sátor kultúrával kapcsolatosak, mint például a körülpadkás ház padrészeinek külön-külön neve, aszerint, hogy melyik mire szolgál: evésre, asszonyi mázolóadásra, a vendég leültetésére, fazekaknak, víznek, stb. így vagyunk a bútorral és a tűzhellyel is. Bármily sokféle is alakilag a magyar tűzhely, tüzelőhely, igazában napjainkig élt mindenütt a házbeli szabadtüzelő, hol főzésre-sütésre, hol egyúttal világításra és fűtésre is.

Ezekről a kezdetleges tűzhelyekről nőtte ki magát a ma már világszerte elismert magyar konyha, magyar szakácsművészet. De ehhez ezer esztendőre volt szükség. Viszont szégyelnivaló jellemzőnk, hogy népünk legszélesebb rétege a mindentermő „tejjel-mézzel folyó Kánaánban” gyatrán, észszerűtlenül, egy oldalúan, egészségtelenül táplálkozik, akár a szegényembert, akár a „zsiros parasztot”, vagy az Alföldnek azt a rétegét nézzük, amelyre a jó mód adta rá a „vastagnyakú” jelzőt. Mindenek

felett való eszmény a hús, (ennek híján ma már a szalonna is), ahogy a „nagy ősfoglalkozás” ezt a legfőbb jót a „parasztta” lett magyarra is ráörökítette. Járuléka az egykori mindennapi kása („kása – Istennek áldása”) helyett ma már a kenyér, mióta búzánk elég van. De az Alföldön csak az a kenyér, ami fehér, még a szegényember szemében is. A húsnak köszönhetjük a „morbus hungaricus”-t, a csömört. Ez is a miénk. A disznó-öles valóságos ünnep s napja szünet az iskolába járó gyerekeknek. A disznótornak hosszú listájú külön étrendje van s felér holmi kisebb lakodalommal. Hogy mi nélkül nem lehet bőséggel dicsekedni, Arany hajdúi így fejezik ki: „minden van, mint Árpádón, csak kenyír nincs, meg szalona”. A kenyér az első:

Élj mértékkel, lyukacsos, költ, puha kenyérrel,
De ne vegyed melegen, ne vegyed, ha bélé sületlen,

tanítja a régi jó Hármás Kis Tükör is. A tej nyugaton, a jobb módú erdélyi részeken látható, inkább savanyú, keleti formáiban; a vaját alig ismerik, legfennebb az olvasztottat, süteményben. Főzelékből, a téli szemeseket kivéve, csak a káposzta általános, fő fűszer a hagyma, az Alföldön a paprika, amely minden főzeléket, lében-húst pirosra fest: „magyar bors”, pedig nem régen kaptuk a Balkánról. Sokra ezeket nem tartják a húshoz képest.

A gyümölcs nem eledel, az általános szilvaíz mellett az alföldi szegény embernek – idejében – gyakran a dinnye a fő-eledele kenyérrel, télen heteken át sült-tök, főtt krumpli nyers, savanyított káposztával s általában a gyér levesek, „löttyök”. Dunántúl a hajdinakása, Erdélyben a puliszka, a Felvidéken a burgonyából készült pépek, az Alföldön korábban a köleskása, újabban a laskafélék („szárzészta”, „lebbencs”) általánosak. Ebben sem voltunk konzervatívok; a jövevény tengeriről („török búzáról”), a krumpliról azt hinnők, hogy ezer év óta ezen élünk; az ősi kölest maholnap el is felejtjük.

Egykori nemességünk eszem-izomjának vágya természetesen népünkben is megvan. A kiváltságos rendek bősége s otthonülő unalma, a holnap bizonytalansága nevelgette bennünk vendéglátó kedvünket és vendégmarasztaló szokásainkat. Az „extra Hungáriám non est vita” szólás az evés-ivásban fáradhatatlan, latinul beszélő rendünk szólása. A szélesebb népréteg jobbmódú része a lakodalomban tesz ki magáért olyan, akár napokig tartó eszem-izommal, aminek gazdasági bőjtje évekig is eltarthat. „Egyszer hopp, máskor kopp”. Nemzeti italunk a bor volna, de a kisüstért évtizedeken át csattog a politikai csetepaté.

E sok észszerűtlen primitívség ellenére megállapítható, hogy tehetséges szakácsok vagyunk, s nagy szakértők az ízelésben; nagy evők-ivók; „igyunk, hogy rongyosodjunk” – biztat a borközi szólás; „amit megeszünk, az a miénk”. A „szegények vagyunk, de jól élünk” úri szólás sem értendő az evés-iváson kívül egyébre. Nagyon értünk a fogyasztáshoz, de nagyon az elkészítéshez is. Elég például a káposzta, húsfélék, főtt és sült tészták ama hosszú sorára hivatkoznunk, amelyeket népünk széles rétegeinek asszonyai is kitűnően tudnak sütni, főzni, kiki a maga vidéke szerint valót. Szakácskönyvünk is bőséggel van. Ezek egyike már 1662-ben a halételek elkészítésének 189-féle módját ajánlja. Volt min ingyességünket hegyesre köszörülni.

NEM LANKADÓ BUZGALOMMAL hirdetjük, hogy „agrárország” vagyunk, holott a lakosságnak felénél nem sokkal nagyobb része foglalkozik a föld munkájával. Semmit sem akar enyhülni az a jelszó sem, hogy iparra semmi vágyunk, hozzá semmi érzékünk. Az etnográfus azt tapasztalja, hogy a kézi munkára termett, tehetséges embernek igen nagy a becsülete; sokkal nagyobb, mint a kétkezi munkásnak, még ha rózsabokrot kell is kapálnia. Van is belőle bőven. A paraszti élet nehéz, testszaggató, pihenéstelen s fölötte a bizonytalanság – vihar, jég, fagy,

szárazság, tűz – örök nyugtalanító réme. Szűk reménységek és bő csalódások váltakozása, örök egy helyben tapodás. A párhordas embernek minden valamelyes gyarapodást meg kell éheznie s a családdal, öreggel, gyerekekkel meg kell éheztetnie. Mindig szemmel kell tartanunk a tenyerünkbe írt két M betűt: „Markolj Magadnak!” s naponként emlegetni: „több nap, mint kolbász” Ridegen, keményen, elszántan fogni mindent: élőt és élettelen, embert, állatot, földet, családot, szomszédot. Földje és hasznosítása válogatja, hogy 5-10 holddal vagy nyolcvannal kezdődik-e az emberségesebb élet. Földéhség van; mert több föld több reménység. Hogy szeretet is van-e a föld iránt? Az is van. Mikor a szalontai jómódú parasztköltő (1912) visszaemlékezik rá, hogyan deelt apjával, hatéves korában tavaszi szántás szünetében a barázdaszélen, „lobogó tűz mellett11, ezt mondja:

Míg a giz-gaz tüze lobogott mellettünk,
Mezei pacsirta énekelt felettünk.
Pacsirtaénnel lopózzott lelkembe
A kenyéradó föld forró szeretete.

De ha azt kérdezzük a szegényembertől, hogy néhány hold földet kívánna-e vagy hajdúságot a vármegyén, kalauzságot a villamoson, – a feleletekből ne szerkesszünk statisztikát. Nem a föld, hanem a földmunka szeretetére nem tudtuk magunkat ránevelni.

Nagy a becsülete tehát a mesterkedésre termett embernek. Ül az árnyékban, tesz-vesz, faragcsál, pepecsel s jobban él, mint aki odakint hőben-hóban az igát húzza. Hányszor halljuk: „aranyat ér a keze!”

A fa munkájában messze meghaladtuk fenyvesvidéki környezetünket. Kitűnően ismerjük a fafélék természetét, erre-arra való alkalmasságát. Eszköz, szerszám, dízmunka, ház és egyéb építmény tömege készült fából házimunkával, háziiparként,

vagy a had, utca erejével, mióta megültük est a földet. „Nagy ősfoglalkozásunk” hagyományaképpen szinte napjainkig virágzott nagy ipari „kultúrfölénnyer bőr-, szőlősbőr-, gyapjúiparunk minden ága, pásztori munkától céhből. Evszázadról-évszázadra fejlődő, gazdagodó konyhánk fokozódó igénye fejlesztette naggyá cserépedényigényünket, páratlanul sokoldalú fazekasmesterségünket. A magyar liszt növelte eszi finomította sütőiparunk minden ágát, a „kenyérsütőgető” asszonyok mesteriségétől az idegenből asszimilált népies mézeskalácsosokéig és városi cukrászokig.

Kereskedtünk is a magunk módján. Száma nélkül volt iparosfalunk, – különösen hegyvidéken, ahol a föld nem elég az életre – s szekerező népe faluzva, vásárokon adta-cseréké kezemunkáját. De a „venni és eladni” sohasem volt kenyerünk. Ezt görögökre, örményekre, zsidókra bízunk.

„NAGY ŐSFOGLALKOZÁSUNK”-kal járó s a természethez is igazodó szokás szerint ruházatunk jó része bőrből készült. A magunk foglalkozásából, az állattenyésztésből – s korábban a vadászattól is – eredő bőrruha-hagyaték még ma is jellemző népünk nagy részének ruházódására. Nyugaton már alig van nyoma. Egyébként Nyugat és Kelet között átmeneti állapotban vagyunk öltözetben is. Sok helyen még hagyományos anyagokból hagyományos fonnák készülnek, másutt a szegényember nemzetközi öltözete általános; ebben az utóbbiban össze lehet téveszteni szegényemberünket akár városi, akár falusi, a levantei vagy finnországi kikötők népével.

A múltbeli, születés szerint kiváltságos rendeink kétségkívül ragyogó öltözetűek voltak, ha pompázni akartak. Ennek az öltözetnek férfiúi része lovas vitézi, ahogy mai maradványán, a „díszmagyaron” is látható: vitézi süveg, kard, sarkantyú is tartozéka. Ennek szerényebb mása a múltban kismemesi: városi

polgári öltözet s ebbe a csoportba tartozott a kunok, jászok, hajdúk, székelyek többé-kevésbé vitézi ruhaféléje is. Az úri rend nem győzi tiltani a jobbágyságnak a fegyver, csákós-süveg, csizma, daru- vagy kócsagtoll, kacagány, posztóruha, vitézkötés, s egyéb rendi jelek viselését. A széles néprétegeket is elfogta tehát már régen a színes, pompás, csillogó, kevélykedésre, „negédességre” alkalmas öltözködés vágya, a „bujaságnak, kényességnek” e szembetűnő bizonyysága. Ebben is csak magyarok voltak. A jobbágyság fölszabadtítása ezeket a gátakat elsodorta s valóban az öltözetek „bujá” gazdagságú változatbőségét árasztotta szét az országban. Most derült ki, hogy a pompaszeretnek milyen rejtett vágyai szabadultak fel. Anyagra, színre, formára minden környező néphez képest páratlan gazdagság volt ez. Igazában csak ekkor alakult ki etnikai csoportjainknak a köztudat szerint annyira jellemző sajátos külön-külön ruhakészlete. A napjainkban folyó elszíntelenedés az Alföldről elindulva, terjed rohamosan, új formáiban is a „bujaság, kényesség” irányában. Ezt az irányt bárki megállapíthatja, ha a budakörnyéki jómódú sváb nők öltözetét, például ünnepi vastag kék harisnyáját, posztópapucsát, összehasonlíttja távoli magyar vidékek divatos színű selyemharisnyájával, magassarkú lakk félcipőjével. Mintha „az a miénk, amit megesszünk” párjaként azt vallanók: „az a miénk, ami rajtunk van”. De azért a ruha mégsem minden. Ember is kell belé. Nem egyezünk az angolal abban, hogy a „jó ruhának minden ajtó megnyílik” (good clothes open all doors); még kevésbé a némettel abban, hogy „ruha teszi az embert” (Kleider machen Leute); de régen mondjuk, hogy „pérez emberség, ruha tisztesség”. De csak ami illő, azaz megillető, hogy ránk ne mondják: „szamáron bársony nyereg”; mint cigányon veres nadrág. Tán nem is annyira a ruha pompája, mint viselésének takarossága, delisége, nyalkasága, kényessége jellemez. A palóc lány földre támasztott tü-

körből nézi, nincs-e hiba száz rincú tíz szoknyája fodorodásában. Más szomszédos vagy távoli nép is visel díszes és drága ruhát, de bizony sokszor szerintünk csak úgy áll rajta, mintha „villával hányták volna rá”.

Az öltözet pompáját anyag, forma és díszítmény adja. Az ősi bőr- és gyapjúposztó hátrál, de veszendőben van a forma és a díszítmény is. A gyári anyag olcsóbb, a formák kényelmetlenné kezdenek válni, s velük vész a hozzájuk kapcsolt díszítmény is. A pusztulás társadalmi oka a parasztságnak és a szegényemberek rendjének az a törekvése, hogy a „parasztság” külső jeleit letéve a felsőbbnek, elismertebbnek vélt réteghez közeledjék s lehetőleg el is keveredjék benne. Már a pásztor is jobbára csak ott tartja a régít, ahol erre – idegenforgalmi érdekből – rábeszéljük, ráveszik. A korábbi, hagyományosan alakult formákhoz, színekhez, díszítményekhez való ragaszkodás csak a szélek felé, a peremek egyes területein erősebb, de ott sem sokáig, így lassanként az anyag, forma, díszítmény korábban annyira gazdag örökségének végső és egyetlen értékelője, őrizője a múzeum üvegszekrénye, mint a korábbi zenei, népdalhagyományé a múzeumi fonogramm. Az ezek helyébe lépő új – napjainkban van alakulóban; erről még nincs ideje nyilatkozni, de nem is tudnánk, mert a mai gazdasági, társadalmi viszonyok gyorsabb ütemű menetében nincs is módunk a gyors változást mindenütt nyomon követni.

Ami így igaz a ruhára, igaz a népművészet egészére is. A nép a korábbit, amit a maga számára a maga ízlése szerint készített, éppen olyan célszerűtlennek, haszontalannak vagy nevetésgesnek tartja, mint a mai úri rend a múlt század divatjait.

A korábbi állapot, azaz a ma már javarészt muzeális emlékek vallomása szerint díszítőművészetünk az etnikai csoportok egységei keretében külön-külön sajátos megjelenésű. Emiatt ország szerint olyan változatos, sokrétű, színes, pompázatos,

amivel egyetlen szomszédunk sem vetekedhetik. A nép erről persze semmit sem tud, nem is érdeklí, de kívülről, összességét látva, kétségkívül megállapítható. Egyúttal olyan történeti hitterű, amiben egész múltunk, keleti örökségünk s az új hazában szerzett asszimilált művészeti állomány megmutatkozik. A félreértések, elrajzolások, művészeti népetimológiák újabbkori tömegében is annyira magyar, hogy semmi más kor és nép művészetével össze nem téveszthető. A díszítőművészet külön magyar nyelve ez; a magyar díszítő kedv, mód, tehetség sajátosan naiv, naturalis ábrázolásra nem törekvő, de a lényegest hangsúlyozó, kevéssel sommázó, lehetőség szerint a maga szemléletvilágából ihletődő, csoportonként helyi színezésű és formakincsű művészi megszólalása. Különösen szembetűnő a bőr-, vászon- és posztó-hímzések, tehát a ruhafélék, és a magunkkal hordozható apróbb tárgyak (tükrösök, botok, szarumunkák) gazdag sorozata. A népi jellegű kisipari termékek között a szücs, szürszabó, faze-kas emelkedik ki magyarságával; a cserépholmik a hímzések változatosságával vetekednek. Házunk művészi jellegzetessége Dunán túl, az Alföldön és Erdélyben egyaránt – fából, kőből, téglából, sőt vályogból (sárból) is – a formásabbnál formásabb oszlopos tornác, mint átmenet a szabadból a házba; ez a tornác időző, munkálkodó s nyáron hálóhely is. Hozzá foghatjuk előzőjét, a kaput, különösen a fejedelmi alkatú és díszű székely nagykaput, a székely „faragó molnárok”, a régi magyar várak „abrakos molnárai”, örököseinek remekét.

Népművészetünk egésze igazolja a leleményben, szerkesztésben, színérzékben, formában és díszítményben való „bujaságunkát” és a művészkedés megítélésében való „kényességünket”. Ebben is ínyeskedhetünk, mert dús szókincsű, színesen árnyaló stilisztikájú, külön hangsúlyozású, ritmusú művészeti nyelvünk van, vidékenként más-más nyelvjárással.

TÉR ADTÁN NEM VOLNA NEHÉZ folytatni szemlélődésünket, más példákat sorolva az előbbiekhöz. Hiszen bárhova nézünk, új európaiságunk jegyeiben is mindenütt van egy-egy vonal, szín, különös rezzenetű fény, vagy árnyék, más lendületű fogás, mozdulat, sajátos szemlélet, kép, magános hang, gondolat, ami a miénk, amiben mások, – magyarok vagyunk s ha akarjuk, tudatosan mások lehetünk ezután is. De mások leszünk tudattalanul is, legfennebb gyengébb vagy hiányzó önismerettel és öntudattal.

Minden magyar jel-jegyünknek, jellemzőnknek alkata mögött kellett, és kell lennie valami titokzatos irányítónak, ami ilyenné teremtette vagy formálta. Ez a titok a magyar közléi ék: tízmilliónyi szemetükreben – akár kék, akár fekete bogarában – egy, oszthatatlan, magában való.

Külön magyar „néprajzi lélek” nincs, csak magyar lélek van s példáink csupán egyoldalú (néprajzi) útmutatások feléje, hogy az elül mondott, végső kérdésekre előbb vagy utóbb igazul megfelelő, közelebb jussunk megismeréséhez.